

V. DUSZPASTERSTWO LITURGICZNE

Ks. Jerzy Paliński

Służba liturgiczna w dokumentach ogólnokościelnych i II Polskiego Synodu Plenarnego

„Odnowa liturgiczna jest owocem najbardziej widzialnym całego soborowego dzieła”¹. Widoczna jest ona m.in. w czynnym uczestnictwie wiernych w liturgii, a co za tym idzie - w pełnieniu posług liturgicznych. Po Soborze Watykańskim II, w krótkim czasie z „klerurgii” liturgia stała się dziełem całego zgromadzenia². Stwierdzenie Soboru, że „czynności liturgiczne nie są czynnościami prywatnymi, lecz kultem Kościoła” (KL 26), znalazło bardzo szybko swą realizację w *Ogólnym wprowadzeniu do Mszału rzymskiego* [dalej: *Wprowadzenie*] i w samym *Mszale*.

Posoborowe dokumenty ogólnokościelne, pisząc o pozytywnych efektach reformy soborowej, wymieniają czynne uczestnictwo w liturgii i pełnienie funkcji liturgicznych przez świeckich³. II Polski Synod Plenarny zauważa m.in. takie pozytywne efekty odnowy: głębsze zrozumienia liturgii przez wiele osób świeckich, odnowienie grup ministranckich, powstanie parafialnych zespołów liturgicznych oraz to, że „świeccy coraz częściej podejmują odpowiednie funkcje liturgiczne”⁴.

Synod Plenarny zwraca uwagę na braki: „Zbyt mała jest liczba dorosłych osób świeckich, zwłaszcza mężczyzn, zaangażowanych w spełnianie posług liturgicznych. Często, nawet podczas wielkich zgromadzeń, celebrans czyta lekcje, recytuje psalm responsoryjny, wypowiada wezwania modlitwy powszechnej” i zaleca przygotowanie osób świeckich, „które mogłyby pełnić właściwe im funkcje liturgiczne”⁵.

W ramach jednego z badań nad formacją liturgiczną licealistów wśród znanych sobie funkcji liturgicznych tylko 39,6% uczniów wymieniło ministrantów, 23% wymieniło scholę, a 22% lektora. Inne funkcje liturgiczne wymieniane były już tylko sporadycznie⁶.

Dlatego też warto ciągle wracać do tematu służby liturgicznej, do osób pełniących w liturgii „szczególne posługi” (por. OWMR rozdz. III, 3). Najpierw przedstawimy teologiczne podstawy ich roli i znaczenia, następnie omówimy te funkcje, a w końcu zastanowimy się nad formacją liturgiczną pełniących te posługi.

¹ Synod biskupów (1985), Relacja końcowa, nr II. B. b. 1, „Wiadomości Diecezjalne (Katowickie)” 54 (1986) nr 8, s. 8.

² S. Cichy, *Rola i zadania świeckich w sprawowaniu Eucharystii*, w: *Ewangelizacja i Eucharystia. Program duszpasterski na rok 1992/93*, red. E. Szczotok i A. Liskowacka, Katowice 1992, s. 355.

³ Zob. Kongregacja ds. Sakramentów i Kultu Bożego, *Instrukcja „Inaestimabile donum”*, Wstęp; Jan Paweł II, *List apostolski w dwudziestą piątą rocznicę ogłoszenia Konstytucji o liturgii „Vicesimus quintus annus”*, nr 12; tenże, *Posynodalna adhortacja apostolska „Christifideles laici”*, nr 23.

⁴ Zob. II PSP, *Liturgia*, nry 55 i 65.

⁵ Tamże, nry 65 i 78.

⁶ P. Kulbacki, *Posługi liturgiczne w świadomości łódzkich licealistów*, „Liturgia Sacra” 3 (1997) nr 1, s. 98.

1. Określenie i rola służby liturgicznej

Tradycyjnie określenie „służba liturgiczna” było odnoszone tylko do ministrantów i pełniących funkcję lektora. *Wprowadzenie* nie używa tego określenia, mówi natomiast o osobach, które spełniają funkcje i posługi liturgiczne (zob. OWMR rozdz. III), zaś *Katechizm* nazywa całe zgromadzenie „liturgią” (por. KKK 1144). Najśluszniesze wydaje się nazwać służbą liturgiczną osoby, które spełniają zarówno posługi, jak i funkcje liturgiczne, a więc należące do stałej grupy liturgicznej (np. ministranci), jak i spełniające swoje funkcje okazjonalnie⁷.

Służba liturgiczna to osoby, które „służą Ludowi Bożemu, ilekroć się ich zaprasza do pełnienia jakiejś szczególnej funkcji liturgicznej” (OWMR 70). Zadaniem wszystkich posług i funkcji liturgicznych jest służba spotkaniu Boga z człowiekiem w liturgii. Ci, którym powierzono służbę liturgiczną, uczestniczą w tym wydarzeniu, każdy w różny i sobie właściwy sposób. Ucieleśniają oni w swej osobie, w słowach i czynnościach wykonywanych w czasie liturgii to oddanie się Boga swemu ludowi i oddanie się człowiekowi Bogu⁸.

Prawdę o roli i znaczeniu służby liturgicznej odkrył znowu Sobór Watykański II podkreślając, że „ministranci, lektorzy, komentatorzy i członkowie chóru również spełniają prawdziwą posługę liturgiczną” (KL 29).

2. Teologiczne podstawy posług i funkcji liturgicznych

a. Natura liturgii

Czym jest i czym winna być liturgia, poznajemy analizując misterium Kościoła. Rozumienie Kościoła znajduje odbicie w działaniach liturgii jako podstawowej funkcji urzeczywistniania się Kościoła⁹. Sprawowanie bowiem liturgii wydobywa i ukazuje określony model Kościoła¹⁰. Sobór Watykański II i posoborowe dokumenty podkreśliły w eklezjologii znaczenie wspólnoty. Kościół to lud Boży, Lud Święty sprawujący obrzędy i zorganizowany pod zwierzchnictwem biskupów (por. KL 26).

Skoro Kościół jest ludem Bożym, dlatego jego liturgia jest dziełem wszystkich jego członków. „Czynności liturgiczne nie są prywatnymi czynnościami, lecz uroczyste sprawowanymi obrzędami Kościoła. (...) Dlatego czynności liturgiczne należą do całego Ciała Kościoła, uwidaczniają je i na nie oddziałują. Poszczególnych natomiast członków dotyczą w różny sposób, stosownie do różnorodności stanów, zadań i czynnego uczestniczenia” (KL 26).

Udział ludu Bożego w czynnościach liturgicznych nie jest bezkształtny, masowy. Lud Boży jest zorganizowany i funkcjonalnie zróżnicowany¹¹. W celebracjach liturgicznych każdy winien spełniać swoją funkcję i czynić tylko to i wszystko to, co do niego należy (por. KL 28).

⁷ *Ceremoniał wspólnoty parafialnej*, red. S. Szczepaniec, Kraków 2002, nr 658n, s. 237 (zob. zaproponowane tam inne rozwiązania).

⁸ H. B. Meyer, *Die feiernde Gemeinde und ihre Dienste*, „Heiliger Dienst“ 45 (1991) s. 22n.

⁹ B. Nadolski, *Urzeczywistnianie się Kościoła w liturgii*, Poznań 1981, s. 15.

¹⁰ L. Maldonado, *Die Liturgie als gemeinschaftliche Wirklichkeit*, w: H. J. Pottmeyer, G. Alberigo, J. P. Jossua, *Die Rezeption des Zweiten Vatikanischen Konzils*, Düsseldorf 1986, s. 384.

¹¹ A. L. Szafranski, *Teologia liturgii eucharystycznej*, Lublin 1974, s. 76.

Urzeczywistnienie założeń *Konstytucji o liturgii* znalazło się we *Wprowadzeniu*: „Każdy z uczestników zgromadzenia eucharystycznego ma prawo i obowiązek wnieść wkład we wspólne uczestnictwo, w zależności od stopnia święceń i od spełnianej funkcji. Wszyscy zatem, tak słudzy liturgii, jak wierni, pełniąc swoje funkcje, mają czynić tylko to wszystko, co do nich należy, aby w ten sposób w samym porządku akcji liturgicznej ukazywał się Kościół ze swą strukturą różnych święceń i posług” (OWMR 58).

b. Kapłaństwo wspólne wszystkich ochrzczonych

Podstawą uczestnictwa wiernych w liturgii jest sakrament chrztu. Chrzest daje uczestnictwo w kapłaństwie Chrystusa, w Jego misji prorockiej i królewskiej (por. KKK 1268). Synod Plenarny wyjaśnia: „Funkcję kapłańską Kościół urzeczywistnia przez sprawowanie Eucharystii i innych sakramentów”¹² oraz innych form liturgicznych. Chrzest daje także udział w kapłaństwie wspólnym wiernych (por. KKK 1268). Wierni je realizują przez czynny udział w liturgii, zwłaszcza w zgromadzeniu eucharystycznym.

Kapłaństwo powszechne uprawnia i zobowiązuje do czynnego uczestnictwa i wykonywania przysługujących wiernym funkcji liturgicznych¹³. Wszystkie czynności liturgiczne są czynnościami Chrystusa i Jego mistycznego Ciała – Kościoła – podkreśla Synod Plenarny. Dlatego zgromadzenie, które celebruje, jest wspólnotą ochrzczonych poświęconych przez odrodzenie i namaszczenie Duchem Świętym jako święte kapłaństwo, aby składać ofiary duchowe. Urzeczywistnia ono kapłaństwo wspólne, zwane też chrzcielnym¹⁴.

W celebracji sakramentów „całe zgromadzenie jest więc liturgiem, każdy według swojej funkcji, ale w jedności Ducha, który działa we wszystkich. W sprawowaniu liturgii każdy spełniający swą funkcję, czy to duchowny, czy świecki, powinien czynić tylko to i wszystko to, co należy do niego z natury rzeczy i na mocy przepisów liturgicznych” (KKK 1144).

„Ze względu na spełnianie funkcji kapłaństwa wspólnego wiernych istnieją także inne szczególne posługi, nie udzielane przez sakrament święceń” (KKK 1143).

3. Posługi i funkcje liturgiczne

Posługi i funkcje w zgromadzeniu liturgicznym mają różną wagę. Pierwsze miejsce zajmują funkcje wynikające z faktu przyjęcia święceń. Inne posługi są udzielane przez Kościół w specjalnym obrzędzie (akolitat i lektorat). Jeszcze inne funkcje liturgiczne są zlecane wiernym posiadającym odpowiednie uzdolnienia czy przymioty. Dokumenty Kościoła nazywają je „szczególnymi funkcjami liturgicznymi” (OWMR, rozdz. III) czy „szczególnymi posługami nie udzielanymi przez sakrament święceń” (KKK 1143).

Zanim zostaną omówione posługi i funkcje, należy sprecyzować pojęcia „funkcja”

¹² II PSP, *Liturgia*, nr 6.

¹³ T. Sinka, *Podział funkcji w zgromadzeniu liturgicznym*, w: *Mysterium Christi*, t. 3, *Msza święta*, red. W. Świerzawski, Kraków 1993, 179.

¹⁴ II PSP, *Liturgia*, nr 7.

i „posługa” liturgiczna. Termin „funkcja” liturgiczna (łac. *munus*) oznacza świętą czynność, którą chrześcijanin spełnia w liturgii¹⁵. Funkcje te przeznaczone są dla wiernych i mogą je pełnić wszyscy ochrzczeni. Są one zlecane czasowo i przy zleceniu nie wymagają obrzędu liturgicznego. „Posługa” (łac. *ministerium*) to życiowe powołanie człowieka ochrzczonego we wspólnocie Kościoła, to rzeczywistość, do której jest się przyjętym na stałe¹⁶. Ustanowienie do posługi lektora i akolity *Katechizm* umieszcza wśród błogosławieństw osób (por. 1672).

Poprzez to „błogosławieństwo” czy „ustanowienie” wierni są przeznaczani do posługi w Kościele, a nie tylko w liturgii. Lektor i akolita są ustanowieni dla liturgii, ale pełnienie ich posług w Kościele nie może się kończyć w świątyni, lecz obejmuje także konkretne zadania poza liturgią¹⁷. Już w adhortacji *Christifideles laici* czytamy: „Ojcowie synodalni wyrazili życzenie, by (...) były wskazane kryteria, według których winni być wybierani świeccy kandydaci do pełnienia poszczególnych posług”¹⁸, nawet została powołana do życia specjalna komisja, której celem było spełnienie postulatu Ojców synodalnych¹⁹. Jeszcze bardziej obiecująco brzmią uchwały II Synodu Plenarnego: „Mężczyźni świeccy, którzy ukończyli przynajmniej dwadzieścia pięć lat, cieszą się dobrą opinią, posiadają odpowiednie przymioty i są przygotowani do swych zadań poprzez odpowiednią formację, mogą być przyjęci do posługi stałego akolity. Posługę lektora można udzielać w wieku wcześniejszym”²⁰. Niestety, ani w Kościele Polskim, ani w innych Kościołach postulaty te nie zostały zrealizowane.

Posługi liturgiczne w znaczeniu ścisłym zarezerwowane są dla mężczyzn. Jednak funkcje liturgiczne mogą pełnić wszyscy. Już we *Wprowadzeniu* czytamy, że funkcje spełniane poza prezbiterium rektor kościoła może powierzyć kobietom. Kobiety mogły od tego czasu za zgodą Konferencji Episkopatu pełnić funkcje lektora i czytać intencje modlitwy powszechnej (por. 70). Zasady te powtórzyła instrukcja *Inaestimabile donum*²¹. Kobiety nie mogły jedynie pełnić funkcji ministrantów. Problem ten rozwiązała Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów w 1984 r., pozwalając dziewczętom pełnić funkcje ministranta²². Wielu polskich biskupów zabroniło jednak dziewczętom pełnić te funkcje.

Biskupi polscy w 1987 r. pozwolili kobietom pełnić funkcję lektora i psalterzysty²³. Synod Plenarny zachęcał duszpasterzy „do rozwijania schól i dziewczęcych

¹⁵ *Ceremoniał ...*, nr 132.

¹⁶ S. Szczepaniec, *Rola i znaczenie posług liturgicznych w budowie Kościoła*, w: *Ewangelizacja i Eucharystia ...*, s. 340.

¹⁷ *Ceremoniał ...*, nr 139.

¹⁸ *Christifideles laici*, nr 23.

¹⁹ Por. tamże.

²⁰ II PSP, *Liturgia*, nr 84.

²¹ *Inaestimabile donum*, nr 18.

²² Zob. Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *List okólny do Przewodniczących Konferencji Episkopatów*: AAS 86 (1994) 541n; zob. także *List Kongregacji do pewnego biskupa w sprawie ministrantek*, „Anamnesis” 8 (2002) nr 4 (31) s. 35n.

²³ *Instrukcja Episkopatu Polski w związku z wydaniem nowego mszału ołtarzowego* (11 III 1987), nr 23, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1993*, red. C. Krakowiak, L. Adamowicz, Lublin 1994, s. 65.

grup liturgicznych do takich posług, jak komentarz, prezentacja wezwań modlitwy wiernych, posługa daru, schola²⁴.

a. Posługa ustanowionych akolitów i lektorów i funkcja nadzwyczajnych szafarzy Komunii św.

Akolita

Posługa ta istniała już w III w. w Kościele rzymskim, a związana była ze sprawowaniem Eucharystii i zanoszeniem Komunii chorym i nieobecnym. Od wczesnego średniowiecza funkcje akolitów przejmują diakoni, subdiakoni i ministranci. Dlatego akolitat zanika i staje się kolejnym stopniem na drodze do prezbiteratu²⁵.

Posługa akolity zostaje przywrócona przez Motu proprio Pawła VI *Ministeria quaedam*. Według papieża: „Akolita jest powołany, aby wspierał diakona i posługiwał kapłanowi²⁶. Według *Ministeria quaedam* akolita jako nadzwyczajny szafarz udziela Komunii świętej, gdy zwyczajni szafarze są nieobecni, a liczba przystępujących do stołu Pańskiego jest duża, oraz dokonuje wystawienia i schowania Najświętszego Sakramentu, jednak bez udzielania ludowi błogosławieństwa²⁷.

Obowiązki akolity w czasie Mszy św. opisuje szczegółowo *Wprowadzenie*. „W czasie procesji do ołtarza akolita może nieść krzyż” (OWMR 143). To on podaje księgę i pomaga kapłanowi i diakonowi w innych czynnościach. Jeżeli nie ma diakona, po zakończeniu modlitwy powszechnej akolita na ołtarzu rozkłada korporał, puryfikaterz, kielich i mszał, pomaga kapłanowi w przyjmowaniu darów ludu i przynosi na ołtarz chleb i wino, i podaje je kapłanowi, a jeżeli używa się kadzidła, podaje kadzielnicę kapłanowi i asystuje mu przy okadzaniu darów i ołtarza (por. OWMR 145). Akolita może pomagać kapłanowi w rozdzielaniu Komunii ludowi. Jeżeli Komunia jest rozdawana pod dwiema postaciami, akolita podaje kielich przyjmującym Komunię albo trzyma go, jeżeli Komunia odbywa się przez zanurzenie (por. OWMR 146). „Po Komunii akolita pomaga kapłanowi lub diakonowi w puryfikowaniu i porządkowaniu naczyń liturgicznych. Jeżeli nie ma diakona, akolita przenosi naczynia eucharystyczne na kredens i tam je puryfikuje i porządkuje” (OWMR 147).

Akolita jest przeznaczony szczególnie do służby ołtarza, ale jego zadaniem jest zajmować się przygotowaniem wiernych, którzy pełnią funkcje liturgiczne. Ma on także obejmować „szczerą miłością mistyczne Ciało Chrystusa czyli Lud Boży, zwłaszcza zaś upośledzonych i chorych²⁸. Można jedynie żałować, że w naszych parafiach nie ma świeckich akolitów, którzy wykonywaliby te zadania.

²⁴ II PSP, *Liturgia*, nr 85.

²⁵ W. Głowa, *Posługi i funkcje w zgromadzeniu liturgicznym*, w: *Mszal księgą życia chrześcijańskiego*, red. B. Nadolski, Poznań 1989, s. 323.

²⁶ Paweł VI, *Motu proprio „Ministeria quaedam”*, nr VI.

²⁷ Por. tamże.

²⁸ Tamże.

Lektor

Sobór Watykański II postanowił „obficie zastawić wiernym stół słowa Bożego” i „szerzej otworzyć skarbiec biblijny” (KL 51). Konsekwencją tego jest także troska o właściwą i godną proklamację słowa Bożego.

W pierwszych wiekach chrześcijaństwa funkcję tę mógł wykonywać każdy. Od III wieku sytuacja zmienia się i do tej funkcji wybierano mężczyzn i chłopców, którym przekazuje się tę funkcję w specjalnym obrzędzie. We wczesnym średniowieczu lektorat stracił swoje znaczenie, gdyż funkcje lektora przejmowali kapłani, stąd stał się tylko formalnym stopniem do kapłaństwa²⁹.

Posługę lektora, jako odrębną posługę także dla świeckich, przywraca i określa *Ministeria quaedam*. „Lektor jest powołany do właściwej mu funkcji czytania słowa Bożego w zgromadzeniu liturgicznym”³⁰.

Wprowadzenie precyzuje natomiast czynności lektora w czasie Mszy św. Jeżeli nie ma diakona w procesji wejścia, lektor niesie księgę Ewangelii, idzie wtedy przed kapłanem. Jeżeli nie niesie księgi, idzie z innymi ministrantami (por. OWMR 148-149). W czasie Liturgii słowa lektor odczytuje na ambonie czytania, które poprzedzają Ewangelię. Jeżeli nie ma psalterzysty, może wykonać psalm responsoryjny (por. OWMR 150). W przypadku braku diakona lektor może podawać intencje modlitwy powszechnej (por. OWMR 151). On też odczytuje antyfonę na wejście i na Komunię, jeśli nie ma śpiewu na wejście i na Komunię, a wierni ich nie recytują (por. OWMR 152).

Ministeria quaedam określa także obowiązki lektora poza liturgią. Przygotowuje on wiernych do godnego przyjęcia sakramentów, a także przygotowuje innych wiernych do czytania Pisma Świętego w czynnościach liturgicznych, gdy zostają do tego czasowo wyznaczeni³¹. Dobrze byłoby, gdyby te funkcje w naszych parafiach mogli spełniać dobrze przygotowani i posiadający posługę lektoratu wierni świeccy.

Nadzwyczajni szafarze Komunii św.

Szafarzem nadzwyczajnym Komunii św. jest akolita oraz wierny nie będący akolitą, a wyznaczony do tego zadania przez biskupa (por. KPK, kan. 230). Funkcję nadzwyczajnych szafarzy Komunii św. przywróciła Kongregacja Sakramentów instrukcją *Immensae caritatis*³².

Od 1990 r. posługę tę mogą w Polsce pełnić mężczyźni (od 35 do 65 lat), którzy powinni odznaczać się nieskazitelnym życiem moralnym, pobożnością i poważaniem wśród duchowieństwa i wiernych, znają podstawowe prawdy teologiczne i uczestniczyli w trzydniowych rekolekcjach³³. „Nadzwyczajny szafarz pomaga w rozdawaniu Komunii św., gdy przystępuje do niej większa liczba wiernych przy braku szafarzy,

²⁹ Por. H. Sobeczko, *Zgromadzeni w imię Pana*, Opole 1999, s. 151.

³⁰ *Ministeria quaedam*, nr V.

³¹ Tamże.

³² Kongregacja Sakramentów, *Instrukcja na temat ułatwiania w niektórych przypadkach komunii sakramentalnej „Immensae caritatis”*, nr I, „Wiadomości Diecezjalne (Katowickie)” 42 (1974) nr 3-4, s. 73-74.

³³ Konferencja Episkopatu Polski, *Postanowienie odnośnie do nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej*, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne...*, s. 73-74.

albo gdy szafarze ci są zajęci innymi czynnościami duszpasterskimi lub gdy udziela nie Komunii św. utrudnia im stan zdrowia albo podeszły wiek”³⁴. Konferencja Episkopatu ustaliła także obowiązki szafarzy w czasie Mszy św. Nadzwyczajni szafarze powinni przygotować przed Mszą św. naczynia z hostiami do konsekracji i ustawić je na kredensie. Gdy nie ma innych ministrantów, oni też zanoszą je na ołtarz w czasie przygotowywania darów. Posługę swoją pełnią ubrani w alby i zajmują miejsce w prezbiterium. W żadnym przypadku nadzwyczajny szafarz nie powinien podczas Mszy św. znajdować się w zakrystii. Do zasadniczych obowiązków nadzwyczajnego szafarza Komunii św. należy również pomoc w zanoszeniu jej chorym i niepełnosprawnym³⁵.

b. Służba ołtarza

W czasie sprawowania liturgii prawie zawsze byli zaangażowani chłopcy i młodzieńcy jako ministranci³⁶. Instytucja ministrantów przetrwała w Kościele nawet wtedy, kiedy zanikły inne posługi i funkcje liturgiczne³⁷. Znaczenie ministrantów podkreśliła soborowa konstytucja o liturgii: „Ministranci, lektorzy, komentatorzy i członkowie chóru również spełniają prawdziwą funkcję liturgiczną” (KL 29).

Funkcje ministrantów opisuje *Wprowadzenie*, omawiając różne formy sprawowania Mszy św. Ministranci biorą udział w procesji wejścia. Jeden z nich niesie krzyż, a obok niego idą dwaj inni niosący świece, przed krzyżem idą ministranci z kadzidłem (por. nr 82). „Odpowiednio przygotowany ministrant” w bardzo zwięzłych słowach może wprowadzić wiernych w treść Mszy danego dnia (por. nr 86). Ministranci towarzyszą diakonowi lub kapłanowi przy czytaniu Ewangelii. Poprzedzają go, niosąc kadzidło i świece, udają się z nim na ambonę (por. nr 94). Po zakończeniu modlitwy wiernych przygotowują ołtarz, kładąc na nim korporał, puryfikaterz, kielich i mszał (por. nr 100), a także pomagają przewodniczącemu przy przyjmowaniu darów (por. nr 101). W czasie przygotowania darów podają przewodniczącemu patenę z chlebem (por. nr 102) i ampułki z winem i wodą (por. nr 103). Jeśli używa się kadzidła w czasie przygotowania darów, ministranci podają przewodniczącemu kadzidło i okadzają lud (por. nr 105), a przy obrzędzie umycia rąk polewają ręce przewodniczącego wodą (por. nr 106). Zadaniem ministranta jest także śpiewanie lub głośne odmawianie „Święty” (por. nr 108). Ministranci towarzyszą także rozdzielającym Komunię św. Jeśli naczynia liturgiczne zostały oczyszczone przy ołtarzu, ministranci odnoszą je na kredens. Ministranci wreszcie biorą udział w procesji wyjścia (por. nr 125).

Wprowadzenie dzieli ministrantów na tych, których przeznaczono do noszenia mszału, krzyża, świec, chleba, wina, wody i kadzielnicy (por. nr 68). Krajowe Duszpasterstwo Służby liturgicznej proponuje podzielić ministrantów na stopnie służby liturgicznej: kandydat, choralista, ministrant światła, księgi, ołtarza, a młodzież na:

³⁴ Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej*, nr II, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne...*, s. 79.

³⁵ Tamże, nr II i III, s. 79nn.

³⁶ T. Sinka, *Podział funkcji w zgromadzeniu liturgicznym*, w: *Mysterium Christi*, t. 3, *Msza święta ...*, s. 186.

³⁷ F. Blachnicki, *Ministranci*, w: *Wprowadzenie do liturgii*, Poznań 1967, s. 168nn.

ministrantów słowa Bożego, ceremoniarzy i animatorów. Szeroko omawia funkcje ministrantów *Ceremoniał*, który proponuje aż na dziesięć grup: ministrant księgi, mikrofonu, choralista, ministrant ołtarza, księgi, światła, wody, kadzidła, dzwonek, mitry i pastorału³⁸.

W Polsce zorganizowano liturgiczną służbę dziewcząt. Paralelnie do grup chłopięcych i młodzieżowych proponuje się grupy, stopnie i programy formacyjne dla dziewcząt³⁹.

c. Służba muzyczna

Schola

Schola to zespół śpiewaków wykonujących wyłącznie śpiew liturgiczny. Powstała ona, gdy w liturgii pojawiły się zbyt trudne i skomplikowane melodie, których nie potrafili wykonać wierni. Scholę tworzyli zarówno chłopcy, młodzieńcy, jak i mężczyźni, którzy często wywodzili się ze szkół klasztornych czy katedralnych⁴⁰.

Konstytucja o liturgii zachęca do popierania i rozwijania działalności zespołów śpiewaczych (por. KL 114). Mówi o tym także Instrukcja Episkopatu Polski o muzyce i II Synod Plenarny⁴¹. Zadania scholi w liturgii określiło *Wprowadzenie*: „Wśród wiernych odrębną funkcję liturgiczną pełni zespół śpiewaków lub chór, którego zadaniem jest należyte wykonywanie przeznaczonych dla niego części, zależnie od rodzaju śpiewu oraz troska o to, aby wierni brali czynny udział w śpiewie” (OWMR 63). Schola może intonować śpiew, wykonywać go na przemian z ludem lub podtrzymywać śpiew wiernych. Uczestnicząc w liturgii, schola zajmuje miejsce w pobliżu ołtarza, ale tak, by nie rozpraszała uwagi uczestniczących w liturgii. „Należący do scholi muszą pamiętać, że nie są grupą koncertującą i popisującą się na tle liturgii, ale należą do danego zgromadzenia liturgicznego i sprawują świętą czynność”⁴².

Chór

W starożytności chrześcijańskiej chórem była schola cantorum, natomiast od końca I tysiąclecia następuje oddzielenie obu zespołów. Dziś chór to zespół wykonujący muzykę wielogłosową⁴³.

Według *Wprowadzenia* funkcja chóru jest podobna do funkcji scholi (por. 63). Chór może wykonywać śpiewy naprzemiennie z ludem i podtrzymywać śpiew wiernych.

Instrukcja *Musicam sacram* podkreśla, że zadanie chórów czy scholi po Soborze „nabrało większego znaczenia. Do nich bowiem należy poprawne wykonywanie właściwych im części liturgii, oraz wspomaganie wiernych, gdy ci śpiewem uczestniczą w liturgii”. II Synod Plenarny „zachęca do odnowy — we współpracy z instytucjami

³⁸ *Ceremoniał* ..., nry 169-242.

³⁹ Zob. H. Sobeczko, *Zgromadzeni* ..., s. 163; *Ceremoniał* ..., nry 279-286.

⁴⁰ H. Sobeczko, *Zgromadzeni* ..., s. 166.

⁴¹ *Instrukcja Episkopatu Polski o muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II*, nr 35, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne* ..., s. 96; II PSP, *Liturgia*, nr 85.

⁴² W. Głowa, *Posługi i funkcje* ..., s. 326.

⁴³ I. Pawlak, *Chór*, w: EK, t. 3, kol. 263n.

muzykologii wyższych uczelni katolickich i szkołami muzycznymi — chórów katedralnych i parafialnych”⁴⁴.

Musicam sacram „nie pochwała zwyczaju wykonywania przez sam chór całego Proprium i całego Ordinarium z całkowitym wykluczeniem ludu od śpiewu”⁴⁵.

Wprowadzenie omawia także miejsce chóru w czasie liturgii: „Chór należy umieścić w takim miejscu, które by podkreślało jego znaczenie, mianowicie to, że stanowi on część zgromadzonej wspólnoty i spełnia specjalną funkcję” (OWMR 274).

Organista

Posługa organisty pomaga uczestnikom zgromadzenie liturgicznego w czynnym uczestnictwie w liturgii wyrażającym się m.in. przez śpiew. Według instrukcji *Musicam sacram*: Akompaniament na instrumentach muzycznych podtrzymuje śpiew, ułatwia udział w czynnościach liturgicznych i przyczynia się do głębszego zjednoczenia zgromadzonych wiernych. Nie powinien on jednak do tego stopnia zagłuszać śpiewu, że słów nie można zrozumieć⁴⁶.

Dokumenty Kościoła poświęcają organistom niewiele miejsca. *Wprowadzenie* wspomina jedynie, że „uwagi dotyczące chóru odnoszą się również, z zachowaniem odpowiednich zmian, do wszystkich wykonawców muzyki, a szczególnie do organisty” (nr 63). Instrukcja Episkopatu Polski o muzyce obowiązek przygotowania liturgii wiąże z duszpasterzem, ale także domaga się tego od jego współpracowników, szczególnie od organisty⁴⁷.

Więcej miejsca dokumenty poświęcają wymaganiom stawianym organistom. Domagają się od nich nie tylko biegłości w grze na organach, ale by posiadali także „znajomość ducha świętej Liturgii i wnikali weń coraz głębiej, by spełniając swój urząd choćby tylko czasowo, uświetniali obrzęd, zgodnie z naturą poszczególnych jego części i ułatwiali wiernym udział w liturgicznej czynności”⁴⁸.

Kantor

Kantor to śpiewak liturgiczny lub przewodnik śpiewu kościelnego. Jego funkcja znana była w liturgii synagogalnej i została przejęta przez chrześcijaństwo. Pełnili ją wszyscy posiadający zdolności muzyczne. Od X w. funkcje tę pełnił tylko duchowny⁴⁹.

Jako funkcję liturgiczną jego posługę przywróciło *Wprowadzenie*. Tam też zostało określone jego zadanie w liturgii: ma on podtrzymywać śpiew całego ludu i nim kierować, gdy nie ma chóru, wtedy do kantora należy czuwanie nad wykonaniem poszczególnych śpiewów (por. nr 64). Kantor na stałe może pełnić funkcje psalterzysty,

⁴⁴ II PSP, *Liturgia*, nr 136.

⁴⁵ *Musicam sacram*, nr 16c.

⁴⁶ Tamże, nr 64.

⁴⁷ Instrukcja Episkopatu Polski o muzyce liturgicznej ..., nry 5 i 32, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne...*, s. 288 i 296.

⁴⁸ *Musicam sacram*, nr 67.

⁴⁹ I. Pawlak, *Kantor*, w: EK, t. 8, kol. 631n.

wykonując śpiewy międzylekcyjne⁵⁰. Zgodnie ze *Wprowadzeniem* może on wykonywać na przemian z ludem śpiew na wejście (por. nr 26) i na Komunię (por. nr 56 i), Panie zmiłuj się nad nami (por. nr 30), rozpoczynać Alleluja (por. nr 37), podawać intencje modlitwy powszechnej (por. nr 47), intonować Gloria (por. OWMR 2000, nr 53) i Credo (por. OWMR 2000, nr 68), a także śpiewać sekwencje oraz *Exultet* podczas Wigilii Paschalnej.

Psalterzysta

Osobną funkcję liturgiczną pełni psalterzysta. Jest to samodzielna funkcja, przez którą dokumenty dowartościwiają skarbiec modlitw, jakimi są psalmy i kantyki biblijne.

Funkcję liturgiczną psalmisty określa *Wprowadzenie*: „Zadaniem psalmisty jest śpiewać lub recytować psalm albo jakiś inny kanyk biblijny przypadający między czytaniem” (OWMR 67). Funkcje tę mogą spełniać wszyscy, którzy posiadli „sztukę wykonywania psalmodii i zdobyli umiejętność prawidłowej wymowy i dykcji” (tamże).

II Synod Plenarny poucza krótko: „Należy dowartościować w liturgii posługę kantora i psalterzysty”⁵¹.

d. Służba porządkowa

Komentator

Funkcja komentatora nie występowała przez wieki. Liturgia była zrozumiała, a pewne uwagi porządkowe wygłaszał diakon. Funkcję komentatora rozwinął Ruch Liturgiczny. Wtedy komentator nawiązywał łączność wiernych z akcją liturgiczną i wprowadzał wiernych do żywego uczestnictwa.

Jednak podstawowe znaczenie dla tej funkcji miała Instrukcja Kongregacji Obrzędów o muzyce sakralnej. Czytamy w niej: „Czynny udział wiernych zwłaszcza w we Mszy św. i niektórych czynnościach liturgicznych bardziej zawiłych łatwiej będzie osiągnąć, jeśli wystąpi jakiś komentator, który by w odpowiedniej chwili kilku słowami objaśnił same obrzędy, modlitwy i czytania celebransa lub postępujących, a przy tym kierował zewnętrznym uczestnictwem wiernych, ich odpowiedziami, modlitwami i śpiewem”⁵².

Konstytucja o liturgii zalicza funkcję komentatora do „prawdziwych funkcji liturgicznych” (KL 29) i poleca „celem uwydatnienia wewnętrznego związku między obrzędem i słowem” podczas sprawowania liturgii przewidzieć krótkie pouczenia. Może ich udzielać kapłan lub osoba należycie przygotowana (por. KL 35,3).

Wprowadzenie zalicza funkcję komentatora do funkcji spełnianych poza prezbiterium i umieszcza go w miejscu widocznym, aby miał wiernych przed sobą, nie pozwala mu jednak wchodzić na ambonę. Jego zadaniem jest za pomocą objaśnień i pewnych pouczeń wprowadzać wiernych w liturgię i przygotowywać ich do lepszego

⁵⁰ Instrukcja Episkopatu Polski o muzyce liturgicznej..., nr 35, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne...*, s. 296.

⁵¹ II PSP, *Liturgia*, nr 136.

⁵² Kongregacja Obrzędów, *Instrukcja o muzyce sakralnej i liturgii* (3 IX 1958), nr 96.

jej zrozumienia. Uwagi podawane przez komentatora powinny być starannie przygotowane, zwięzłe i jasne (por. OWMR 68a).

Funkcja komentatora w czasie Mszy św. zostaje właściwie zminimalizowana. Jego rolę w wielu przypadkach przejął obecnie sam przewodniczący. On bowiem może w bardzo zwięzłych słowach wprowadzać wiernych w niektóre części liturgii, „a mianowicie przed rozpoczęciem akcji liturgicznej: w treść Mszy dnia; przed czytaniem: w liturgię słowa; przed prefacją: w Modlitwę eucharystyczną. Przed rozesłaniem wiernych kapłan może swoim słowem zakończyć całą akcję liturgiczną” (OWMR 11). Przepisy wykonawcze do instrukcji *Inaestimabile donum* Episkopatu Polski pozwalają jeszcze na: wprowadzenie do poświęcenia wody w niedzielę, na wezwanie do aktu pokuty i na zachętę do Ojczyzny. Wszystkie te wprowadzenie i zachęty muszą być dobrze przygotowane na piśmie i krótkie, podkreślono nawet, że ani wprowadzenie na początku Mszy, wprowadzenie do ani do czytań nie może być homilią⁵³. Do tych (już licznych) możliwości komentarza i wprowadzeń *Ceremoniał* dodaje jeszcze komentarz przed procesją z darami, przed znakiem pokoju i przed dziękczynieniem, dodaje jednak, że nie należy wygłaszać wszystkich komentarzy lecz tylko jeden lub dwa⁵⁴.

Istnieją jednak także inne celebracje, które domagają się odpowiedniego komentarza. Wśród nich należy wymienić obrzędy Triduum paschalnego, poświęcenia kościoła czy uroczyste celebracje w katedrze itp.

II Synod Plenarny wymienia funkcję komentatora podkreślając, że pełni on prawdziwą funkcję liturgiczną. Jednocześnie zachęca duszpasterzy do rozwijania dziewczęcych grup liturgicznych, które mogą m.in. spełniać funkcje komentatora⁵⁵.

Ceremoniarz

Urząd ceremoniarza powstaje dopiero około. XV w., gdy liturgia zawierała liczne obrzędy na wzór ceremoniału dworskiego i wydano wiele szczegółowych przepisów jej sprawowania⁵⁶.

Funkcję ceremoniarza zaleca *Wprowadzenie*, choć nie wymienia go z nazwy. Poleca się w nim, by „wyznaczyć kogoś, kto by się troszczył o należyłą organizację czynności sakralnych i o wykonywanie ich przez służbę liturgiczną w sposób godny, w należyтым porządku i pobożnie” (OWMR 69). Nazwa „ceremoniarz” (magister caeremoniarum) pojawia się natomiast w *Caeremoniale Episcoporum*, które opisuje jego zadania. Przygotowuje on i czuwa nad poprawnym i godnym sprawowaniem liturgii. Ma to czynić przy współpracy z biskupem i innymi osobami, które mają wykonywać funkcje liturgiczne. Dlatego ceremoniarzem może być osoba, która zna liturgię i obowiązujące normy oraz posiada doświadczenie pastoralne⁵⁷. Ceremoniarz może spełniać swoje zadania także w większych kościołach (por. OWMR 2000, nr

⁵³ Konferencja Episkopatu Polski, *Przepisy wykonawcze do instrukcji Kongregacji ds. Sakramentów i Kultu Bożego „Inaestimabile donum” z 3 IV 1980*, nr I, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne...*, s. 48n.

⁵⁴ *Ceremoniał ...*, nr 193n.

⁵⁵ II PSP, *Liturgia*, nry 10 i 85.

⁵⁶ M. Pisarzak, *Ceremoniarz*, w: EK, t. 3, kol. 9.

⁵⁷ *Caeremoniale Episcoporum*, Vaticano 1995, nry 34 i 3.

106). Szczególnie w parafiach może przygotowywać do pełnienia funkcji liturgicznych i wziąć odpowiedzialność za całość sprawowanej liturgii.

Zakrystian

To jedna z najdawniejszych posług w Kościele. W Rzymie nazywano go ostiariuszem i udzielano mu niższych święceń. Jego zadaniem było m.in. otwieranie i zamykanie drzwi kościoła, pilnowanie, by nikt niepożądany nie pojawił się w kościele i dzwonienie na liturgię. Jako znak swojej funkcji otrzymywał symboliczne klucze⁵⁸.

Wprowadzenie nie wymienia funkcji zakrystiana. Natomiast wymienia go nowe *Wprowadzenie*: „Zakrystian, który starannie przygotowuje księgi liturgiczne, szaty i wszystkie inne przedmioty konieczne w celebracji Mszy świętej” (OWMR 2000, nr 105a). Ks. Sobeczko podkreśla, że funkcja kościelnego staje się często tylko zawodem, a dobór kandydatów przypadkowy. Kandydatom należy stawiać nie tylko wymagania zawodowe, ale wymagać także kwalifikacji moralnych i intelektualnych⁵⁹.

Zbierający ofiary w kościele

Zbieranie ofiar w czasie Mszy św. jest prastarym zwyczajem. Oprócz chleba i wina przynoszono na Eucharystię różne dary materialne. Przynoszono je albo do ołtarza i składano na ręce biskupa, albo składano w wyznaczonym miejscu. Z biegiem czasu powstał zwyczaj składania pieniędzy⁶⁰.

Funkcję zbierających ofiary wymienia dopiero *Wprowadzenie* (por. nr 68c). Ono też wspomina, że dziś w czasie przygotowania darów: „Przyjmuje się także pieniądze lub inne dary na rzecz ubogich lub na potrzeby kościoła, przyniesione przez wiernych lub zebrane w kościele” (nr 49). Aby zbieranie darów było rzeczywiście funkcją liturgiczną, należałoby podkreślić, że zbierający przynoszą pieniądze do ołtarza i składają je w jego pobliżu.

Służba ładu i porządku

Służbę tę pełnią „ci, którzy w pewnych krajach przyjmują wiernych w drzwiach kościoła, wskazują im właściwe miejsca i utrzymują porządek w czasie procesji” (OWMR 68b).

Funkcja ta jest u nas nieznaną. Tylko przy wielkich uroczystościach, np. w katedrze, pojawiają się porządkowi, którzy wskazują zaproszonym ich miejsca i pilnują, by ktoś niezaproszony nie zajął zarezerwowanych miejsc. Bardziej znane są funkcje porządkowych w czasie procesji, zwłaszcza poza kościołem, np. procesji Bożego Ciała.

Ceremoniał podkreśla, że przywitanie wiernych w domu Bożym jest obrazem przywitania przez Chrystusa. Wskazanie miejsca domaga się troski o przygotowanie tych miejsc i utrzymanie ich w czystości. Stąd rozumienie tej funkcji także jako troska o czystość kościoła. Utrzymanie zaś porządku jest szczególnie potrzebne w czasie

⁵⁸ A. Adam, R. Berger, *Pastoralliturgisches Handlexikon*, Freiburg/Br. 1980, s. 396.

⁵⁹ H. Sobeczko, *Zgromadzeni ...*, s. 172.

⁶⁰ B. Nadolski, *Liturgika*, t. IV, *Eucharystia*, Poznań 1992, s. 167nn.

Mszy św. z udziałem dzieci. Stąd propozycje wprowadzania tych funkcji liturgicznych⁶¹.

4. Formacja liturgiczna

Niewątpliwie formacja służby liturgicznej jest jednym „z najbardziej owocnych przedsięwzięć w posoborowej pracy duszpasterskiej Kościoła w Polsce”⁶². Trzeba także zgodzić się z Janem Pawłem II, iż: „zadaniem do wykonania pozostaje wciąż jeszcze duszpasterstwo liturgiczne”⁶³.

Także biskupi polscy zachęcali do liturgicznej formacji służby liturgicznej. Instrukcja Episkopatu z 1987 r. przypomina proboszczom, że do ich obowiązków należy troska o stałą i właściwą formację tej grupy. wymienieni w niej są nie tylko ministranci i lektorzy, ale też schola chór, organista i kościelny⁶⁴. Już wcześniej, bo w 1977 biskupi zachęcali do sprawowania Mszy św. w dni powszednie m.in. dla grup ministrantów. Częsty bowiem udział przyczynia się do pogłębienia formacji religijnej⁶⁵, a instrukcja z 1991 r. jeszcze raz przypomina proboszczom odpowiedzialność za rozwój i formację służby liturgicznej. W tej formacji winni brać udział także nadzwyczajni szafarze Komunii⁶⁶. Także II Synod Plenarny zachęca do troski o przygotowanie osób świeckich, które mogłyby pełnić właściwe im funkcje liturgiczne. Formacja ta „powinna zmierzać do uświadomienia najgłębszych wymiarów uobecnienia misterium paschalnego w sakramentach, a także uczyć kształtowania żywej liturgii z udziałem wspólnoty”⁶⁷. Synod domaga się nie tylko, by w każdej parafii istniała grupa ministrantów i schola, ale by była także odpowiednio formowana. jako materiały poleca się Program formacji dziecięcej służby liturgicznej⁶⁸. Materiałem formacji mogą być także homilie i przemówienia Papieża wygłoszone w czasie międzynarodowych pielgrzymek do Rzymu⁶⁹.

⁶¹ *Ceremoniał ...*, nr 248nn.

⁶² H. Sobeczko, *Zgromadzeni ...*, s. 162.

⁶³ *Vicesimus quintus annus*, nr 10.

⁶⁴ *Instrukcja Episkopatu Polski w związku z wydaniem nowego mszału ołtarzowego*, nr 5, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne...*, s. 59n.

⁶⁵ *Zalecenia duszpasterskie Episkopatu Polski w związku z Dyrektoriem o Mszach świętych z udziałem dzieci*, nr 3, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne...*, s. 39n.

⁶⁶ *Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej*, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne...*, s. 78.

⁶⁷ II PSP, *Liturgia*, nr 78.

⁶⁸ Tamże, nr 85.

⁶⁹ J. Paliński, *Międzynarodowe Stowarzyszenie Ministrantów*, „*Liturgia Sacra*” 7 (2001) nr 2, s. 283-291.